

ПЕДАГОГИКА ИЛИМДЕРИ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PEDAGOGY SCIENCES

Мондошов Ш.Н.

БАЛДАРДЫ ТАРБИЯЛОО – УЛУУ ИШ

Мондошов Ш.Н.

ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ – ВЕЛИКОЕ ДЕЛО

Sh.H. Mondoshov

PARENTING – WORK IN

Ата-энелер балдардын келечегин аныктайт.
С.Иптаров

УДК: 371

Бул макалада жаш муундарды тарбиялоонун учурдагы урунттуу көйгөйлөрү баяндалат.

Негизги сөздөр: таалим-тарбия, мугалим, ата-эне мээрими, макалдар, жомоктор, жүрүм-турум.

The article outlines the problem of the education of the young generation at this time is significant.

Key words: learning, education, teacher, parents meerkin, dipped, stories, behavior.

Убакыт – учкан куш, ал эч качан токтобойт. Анын өтүшү менен бардык нерсе тынымсыз өзгөрүп, бул жашоого бириндеп келип, бириндеп кетет. Кеткен келбейт, келген нерсе кетпей койбойт. Ошондон улам куттуу адамды адам кылган эң маанилүү баалуулуктарыбыздын бири - таалим-тарбия маселеси. Түйшүктүү мугалимдик кесиптин ээси катары өз оюмду ортого салууну туура таптым.

“Биз тарбиялаган жаштар замандын адамы боло алабы?”, “Келечек муунду улантуучулар канткенде ыймандуу, адеп-ахлактуу болуп тарбияланышат?” деген суроолорго жооп издөө ар бирибиздин жадыбыздан чыкпайт. Күн сайын уурулукка, зордуктоого, талап-тоноочулукка, өзүн өлүмгө кыйгандарга, террористтик-экстремисттик кыянатчылыктарга жаштарыбыздын тынымсыз кабылып жаткандарын басма сөздөн окуп, радиодон угуп жана телеберүүлөрдөн көрүп жүрөбүз. Ал эми соцтармактардагы үрөй учурган маалыматтарды көз ирмем сайын көрүүдөбүз. Буга “Көк кит”, “Саат 4.20да ойгот” өңдүү жаштарды өлүмгө алып келген видеолор күбө.

Чын эле кайда баратабыз, балким аалымдар айткан акыр заман ушул болуп жүрбөсүн... биз балдарга билим берүү менен таалим-тарбияны айкалыштырып, эң зор жетишкен технологиялар менен окутуп жатабыз деп жан талашкандыгыбыздын акыбети ушубу?

Кара курсактын гана камын ойлошкон кээ бирөөлөр “балдарыбыз ата-энелерин укпай калышты” дешип, өздөрүнүн балдарга болгон жоопкерчилигин сезбей, күнөөнү балдарга оодара салышат.

Мектепке же бала-бакчаларга бердик, алар окутсун, тарбиялашсын, ошолордун милдети, айлыктарын алган соң сыяктуу пикирлер да бар. Ырас, мында да чындык бар. Демек, жоопкерчилик ата-энелер менен мугалимдерге жүктөлүп, кеп тарбияга келип такалат. Азырынча мугалим жөнүндө айтайын.

“Мугалим” сөзү араб тилинен кирип, “үйрөтүүчү”, “тарбия берүүчү” деген маанини билдирет. Кыргыздарда бул түшүнүктүн, мугалимдик кесиптин калыптанышы башкача мүнөздө болгон. Анын кыргыз турмушундагы орду, элге таралышы, терең мааниси көчмөндөрдүн жашоосунда өзгөчө орунга ээ. Кыргыз элинде таалим-тарбия берүү, жаштарга кам көрүү, алардын адеп-ахлагын, улуу рух дараметин калыптандыруу көбүнесе оозеки формада, практикада, турмуш менен айкалышта ишке ашып келген. Бул жөнүндө изилдөөчү А.Эшиев: “Жаш муундарды тарбиялоонун элдик, улуттук бай тажрыйбалары элдик педагогикаларда жаралып, байып, дайыма толукталып келген, байыркы тарыхка ээ кыргыздардын элдик педагогикасынын башаты, б.з.ч. III кылымды жана андан мурунку мезгилди камтыйт,” – деп жазат [6;89]. Мындай көрүнүштүн чын экендигин орус окумуштуу-педагогу И.П.Подласый: “Таалим-тарбия берүү алгачкы адам коому менен кошо жаралган. Эч кандай педагогикасы жок эле, атүгүл анын бар экендигине шек санай элек кездерден тартып эле балдарды тарбиялап келишкен,” – деп ырастайт [2;42].

Дүйнө жүзүндөгү бардык улуттар сыяктуу кыргыз эли да эл катары калыптанган мезгилден тартып ыйык милдет деп кийинки муундарды тарбиялап, элдин уул-кызы кылып өстүрүүнү эсептешкен. Ата-энелердин, улуулардын, тарбиячылар менен мугалимдердин бала тарбиялоодогу кылым карыткан негизги куралы-сөз, анын күчү жана мааниси болгон. Чыныгы турмуш, социалдык бай тажрыйбалар, шарттар атадан-балага оозеки формада берилип, сакталып келген элдик оозеки чыгармалардын, элдик каада-салттар менен үрп-адаттардын күчү “мен” деген тарбиячылардын тааси-

ринен күчтүү экендигин тарых эбак тастыктап койгон.

Кыргыз турмушунун энциклопедиясы “Манас” баш болгон эпосторду мындай кой, күнүмдүк тиричиликте тынымсыз пайдаланылган макалдардын, накыл кептердин, учкул сөздөрдүн маанилеринде не деген керемет ойлор берилип, философиялык көз караштар камтылган. Жада калса талашып-тартышканда да оюбузду далилдөө үчүн сөз берметтерин ыгын келтире колдонобуз. Байкап көрүңүз, “Ата-энең эмне кылсаң, балаңдан ошону көрөсүң”, деп балага келечектин тарбиясын берсе, “Аштан калсам да, сөздөн калбайын” деп өз абийирин бек тутууга аракет кылган. Ден соолуктун дарысы - сөздө, адамдын бактысы да, шору да - сөздө, ошон үчүн элибиз: “Ачуу да сөз, таттуу да сөз” деген макалды жаратса керек. Ал эми “Тарбия берүү - улуу иш, ошол аркылуу адамдын келечек тагдыры чечилет” (В.Г.Белинский), “Эрке өстүбү уул-кыз, жаман адат, өмүр бою кайгыда жашың агат”, “Билим берип, адептүү тарбияла, эки дүйнө бактылуу болот анда” [1:87] сыяктуу накыл кептердин маанисин чечмелөөнүн кереги жок го дейм. Белгилүү этнопедагог С.Иптаров илимпоз жолдо жаткан ташты кантип алып коюу керектигин ойлонот, ал эми тарбия көргөн адам унчукпастан аны жолдон алып коюп, өз жолун улай берерин теледен айтканын укканым бар.

Кыргыздар баласына “мен сени жакшы көрөм, багам, турмушка узатам, же үйлөйм” деши мүмкүн, бирок эч качан “мен сени тарбиялайм, угуп тур” дебейт. Тек гана кан-жаныбыздан орун алган, улуулуктун, бийиктиктин наркын билдирген сөздөр, болгондо да катардагы эле кудуреттүү сөздөр менен жеткирген. Болбосо сөз маанисин түшүнбөгөн бешиктеги балага ыр менен, ага уккулуктуу обонун кошуп угузуу менен түшүндүргөн. Эненин эмизип жаткандагы ырлары сүтү менен кошо баласынын кан тамырына агып кирип жатпайбы. Демек, эненин бешик ыры-уул кыздын өмүр жашоосунун башаты. Ошон үчүн кыргыздар тилин энеге ыйгарып, “Эне тилим-эне сүтүм” дешсе, жерин, мекенин Ата Журтум деп сыймыктанышат. Мындан өткөн улуу тарбия барбы? Дагестан элинин акыны Р.Гамзатов: “Энесинин бешик ырын укпай чоңойгон бөбөк энесиз жетим өскөндөн эмне айырмасы бар?”-деген экен [3:19]. Моюнга алыш керек, азыркы кыздарыбыз бешик ырларын билишпейт.

Бүгүнкү күндө “жаштарыбыз улууларды угушпайт, көркөм чыгармаларды окушпайт, айтканды жасашпайт” өңдүү нааразы кептерди аларга доомат кылып айтчулар көбөйдүк. Чын эле кийинки муундун балдары бешикке бөлөнбөй, энесинин бешик ырын укпай чоңойгондуктан ушундай болуп жүрбөсүн? Заманга шылтоолоп, бешик той берүү, бөбөктөрдү бешикке бөлөө салттарыбызды теледен гана унутпай жүрөлү маанисиндеги берүүлөрдөн көрүп калабыз. Азыр кыздардын ою боюнча бешикте жатса, баланы терметкенде мээси чайкалып, катуу таңуудан ден соолугуна зыяны тиет имиш. Болбогон

кеп. Түнү бою тынч болсун үчүн баласына химиялык жол менен жасалган “көчүк каптарын” сала койгондун азабынан оорулардын көбөйгөнү жалганбы, жүрүп олтуруп ал тукумсуздукка алып келери жалганбы. Дарыгерлердин “туура пайдалангыла” деген кеңешине кулак салбай, энелер жанынын тынчтыгын, кызыкчылыгын көздөгөндүгү чындык, башкача айтканда, бул тарбиялоонун туура эмес жолу.

Баам салсак, көпчүлүк ата-энелер балдарыбыздын окуусу менен тарбиясына көңүл бурбай, маани бербей келебиз. Үйдөн алар менен чогуу олтуруп сабак даярдоо жокко эсе. Ишенип берген билим, тарбия берчү мекемелер менен байланыштарыбыз үзүлдү. Чогулуштарга чакырса, ар кайсы шылтоону айтып барбайбыз, же баягы көптүн бири да дегенсип кайдыгербиз. Балдарыбыз ата-энесинин андай жыйындарга келүүсүн күткөндүгүн билбейбиз.

Үйдөн баласы үчүн бардык шартты түзүп берип, эч нерседен кем кылбасам болду да деген таризде болобуз. А бала деген улуулардын көзөмөлдөөсүн жактыра бербейт. Алардын ою боюнча тоскоолдук кылбашыбыз керек, интернеттен эмнени көрүп жатат, кереги барбы же жокпу, түнү менен чөнтөк телефонун чукулап, уйкудан калып, алсырап, жашоосуна пайдасы тиеби же тийбейби, ал аларды кызыктырбайт. Ачуусу чукул, сөз көтөрбөй калышты, бир айтканда кулагына кирбейт деп наалыган ата-энелер четтен чыгат. Не дейбиз, аларды энесинин курсагында жаткандан баштап тарбиялай албасак. Иши кылса, тынчтык болсо эле, балдарыбыз бизге, биз аларга тоскоолдук кылбасак эле болду.

Уй мүйүз тарта олтуруп, аш үстүндө балдарыбыз менен бапырап, ийри олтуруп, түз кеңешпей, маанилүү маек курбай калдык. Ар бир жасаган ишине маани берип, талкуулап, алдыда эмне иштер күтүп жаткандыгын чогуу чечип, аларды баласынтпай, кагып-силкпей, мээрим төгүп баарлашып турсак кана, аттин...Жумуштан келсен: “Ата, апа, бүгүнкү күнүңз кандай өтгү, - дебестен, - эмне алып келдиңиз, келе телефонду,” - дечү болду. Үйдөгү оюнчуктарын эки бир тууган чогуу эмес, ар бири өзүнчө бөлүп ойноп калышты. Ал оюнчуктар менен телефондогу коркунучтуу оюндардын азабын тартып да жатабыз. Бербесең таарынат, коркутат, ыйлайт. Андан көрө тынч болгонубуз оң, ме, ала бер, сыртка чыгып ойно дегенге жетип, өзүбүздөн алыстаттык. Уулуңа бөлөк, кызыңа өзүнчө башка бөлмөлөрдү даярдап берүүгө жетиштик, бирок алардын өзүмчүл болуп баратканын билсек да, унчукпадык. Чогуу жашап, табигый мээрим төгүү сезимдеринен ажырап баратышат.

Көр тириликтин айынан балдарын калтырып, ата-энелер чет мамлекеттерге айлап-жылдап кетип жатышат. Бар тапкан акчаларын багып калгандарга баш кылып салышса түзүк, анте алышпасачы... Өзүнүн кара башын калкалай албагандары канча. Чоң ата менен чоң эненин же таята менен таенелердин колунда калышса да, бала деген өз ата-энелерин сагынат. Баккан кишилердин сооротуп

айткан кеби бул: “Атаңар акча салып жиберсе, мом-посуй да, телефон да, баарын алып берем, ыйлабачы”. Мындагы “ыйлабачы” деген сөздүн маанисинде баары: баланын ыйы да, муну да, кусалыгы да бар.

Эгер атаң салган акчага жомок китеп сатып берем, экөөбүз аны чогуу окуйбуз десе болмок, антишпейт, бала буга көнбөйт да, сооронбойт. Ал турсун, улуу муундагылар өзүбүз билген жомокторду да айтпай калдык. Анткени, азыркы балдар акылдуу, жашообуздун жомоктогудай болбой жаткандыгын көрүп жатышпайбы. Аларга жомок китептерди эмес, убактылуу алаксытуу үчүн ден соолугуна зыяндуулугун билсек да, ар нерсе алып берип, аларды алдап жатабыз. “Э балам, чоңойгондо ким болосун? – деп сурасаң, – сот, депутат же миллионер болорун айтышат. “Атамдай киши болом!” – деп айтууга жарабайт. Өзүбүз үлгү боло албай калдыкпы?. Демек, алар уядан эмнени көрүшсө, учканда ошону алышат. Мисал келтирейин, “Үмүт-Ак шоола” балдар бакчасына барган 6 жаштагы неберем Айдар кызыктуу жомок окуп берүүмдү суранды, антпесем күндөлүгүнө “минус” белгисин коёрун түшүндүрдү. Көптөн бери айтып бербей, алдап жүргөндүгүмдү да эскерткенде, уялдым, катуу уялдым. “Корей, кытай эл жомоктору” деген китептен “Сараң байдын өлүмү” аттуу жомок окудум, ал күндөлүгүнө “плюс” койду. Мына, урматтуу окурманым, биз жогоруда “укпай калышты”, “тил алышпайт” сыяктуу дооматтарыбыздын себепкери өзүбүз экендигибизди унутпайлы.

Жараткандан тилеп алган наристе мээримге, сүйүүгө, көңүл бурууга муктаж болуп келет бул дүйнөгө. Ата-эненин балага алгачкы мээрим төгүүсү-баланын тарбиясы үчүн эң биринчи шарт. Мээрим менен сүйүү, көңүл буруу касиеттерине сугарылган бала жаштайынан жашоого туура көз карашта болуп, ички жөндөм-шыгы ачылат. Мындай сапаттарды

көрбөгөн балдардын абдан кызуу кандуу же өтө түнт болушу да ушуга байланыштуу көрүнүш. Албетте, биротоло берилип аша чапкандык алардын жүрүм-турумуна көзөмөлдү жоготууга алып келет, демек, тең салмактуулук принцибин кармаганыбыз оң. Ашыкча сүйүп, көбүрөөк көңүл бурулган бала өзүмчүл, жоопкерчиликсиз жана ач көз адамга айланса, убагында тийиштүү деңгээлде мээрим көрбөгөн, сүйүлбөгөн балада өтө түнттүк же ашыкча агрессивдүүлүк пайда болот, анткени алар башкаларды өзүнө көңүл бурдуруу үчүн ар кандай амалдарды пайдаланат.

Эгер татыктуу тарбия алсын десеңиз, баарынан мурда, баланы жакындан таанууга, кылык-жоруктары аркылуу анын ички жан дүйнөсүн билүүгө аракет кылыңыз. Бала чоңойгон сайын өзгөргөн дүйнөгө туш келет. Балдарыбыз жашап жаткан дүйнө менен өзүбүздүн бала кездеги дүйнөнү салыштырууга мүмкүн эмес, “биздин убакта тигиндей болчу”, “азыркылар башкачасыңар” өңдүү тажатма кептерден арылалы. Ошондуктан, ата-энелер, эң оболу замандын нугун, күрөө тамырын, балдардын тилин, дилин билүүгө аракет кылышыбыз керек. “Тегинди сактайм десең-уулунду тарбияла, улутунду сактайм десең-кызыңды тарбияла” деген макалды эсибизге бек туталы.

Адабияттар:

1. Ж.Баласагын. Куттуу билим (кыскартылган вариант). - Б.: 2015.
2. Подласый И.П. Педагогика: Учебник. - М.: 2006.
3. Рысбаев С.К. Окуучунун сүйлөө жана жазуу ишмердиги. “Педагогикалык технологиялар”. 2-китеп. - Б.: 2014.
4. Чыманов Ж.А. Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы. Монография. - Б.: 2009.
5. “Шоокум” журналы. №1 (89) январь, 2014-жыл.
6. Эшиев А. Орто түрк доорундагы педагогикалык ойлор. - Б.: 2006.

Рецензент: д.п.н., профессор Чыманов Ж.А.